

utrasvozes

Revista Galega para a Solidariedade nº 10 · febreiro 1998 · 300 pts

CHIAPAS:
acabar con calquer rebeldia

FSLN:
cambiar
ou cambiar...
por William
Grigsby

Caravana
pola
paz ao
Curdistan

A tortura
en Venezuela

Paquistam:
50 anos de
independência

do Che:
Suso de Toro
Marcial Gondar

dossier:

OS
Rroma/ciganos

UN POVO INVISÍVEL

O xuízo
a H.B.
segundo
observadores
internacionais

DOSSIER

Moza romni búlgara

**OS
RROMA:**

**UN
POVO
INVISÍVEL**

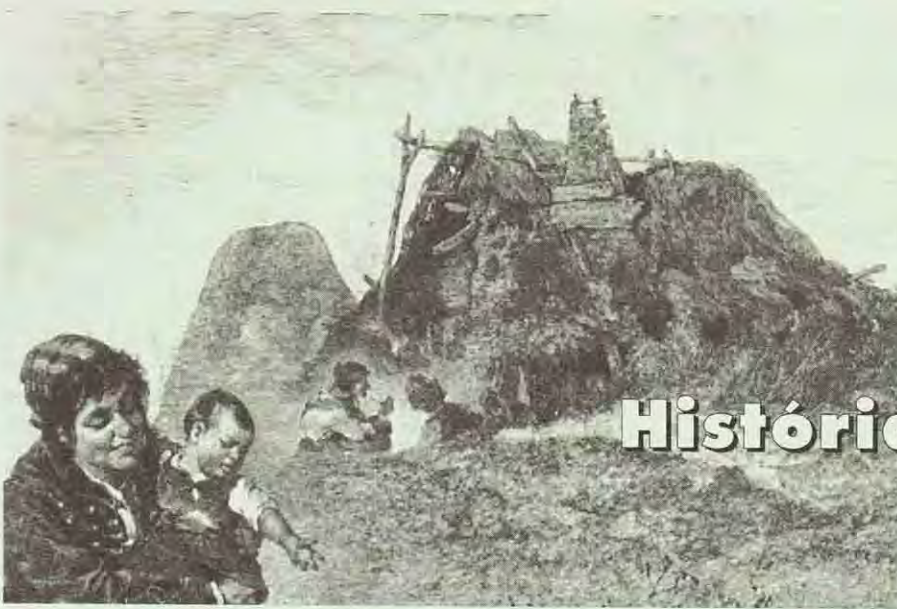

RROMA

1 -jekh-

historia kattar le rroma

História dos Roma

I

OS ROMA/CIGANOS: UNHA MINORIA EUROPEIA

Jean-Pierre Liegeois e Nicolae Gheorghe*

1. História

Os primeiros grupos de roma/ciganos¹ chegaron a Europa provenientes de Oriente nos séculos XIV e XV. Nesta época aínda lembraban a súa pátria, como testemuñan numerosos documentos datados entre 1422 e 1590, un período durante o cal as súas raíces indias se escurecían pouco a pouco baixo lendas de orixe exótica. Coa súa chegada, as poboacións europeas intentaron catalogar os recién-chegados con diferentes nomes que aludían ás súas supostas orixes.

Non foi até finais do século XVIII que un estudo comparativo, levado a cabo en Hungría, da terminoloxía romani/cigana e das linguas indias posibilitou a formulación da hipótese (confirmada posteriormente polos estudos lingüísticos) da orixe india de esas comunidades que chamaremos “romaná” ou “ciganas”. As migracións dos seus antepasados, desde a India, aconteceron probablemente ao longo de varios séculos antes da súa chegada a Europa.

Xa en Europa occidental, moitos grupos continuaron a viaxar dunha rexión ou país a outra; sen embargo, outros reduciron as súas migracións e adaptaron as súas prácticas laborais segundo a demanda da zona, por exemplo, traballando nalgún oficio, na artesanía ou como xomaleiros agrícolas de temporada. No curso das súas viaxes, estes grupos romaná/ciganos tomaron contacto con outros nómadas de orixe europea. Por exemplo, na Irlanda, desde o século XII, un grupo coñecido como “Tinklers” ou “Tynkers” (latoeiros ou caldeiros) mantivo unha identidade, organización social e variante lingüística céltica diferenciadas das da poboación na que se topaban. De igual xeito, os “quinquis” de España desde o século XVI, e os “Jenisch” na Alemaña desde o XVII, mantiveron as súas identidades diferenciadas. Estes encontros provocaron un intercambio cultural e social, o que levou a unha estratificación, e gran diversificación lingüística e cultural, tanto dentro dunha rexión dada como de unha rexión a outra.

2. A política da negación

As actuacións políticas ante os roma/ciganos sempre constituíron, dun ou doutro xeito, unha negación do pobo, da súa cultura e da súa lingua. Podemos agrupar, a grandes rasgos, estas políticas en tres categorías: exclusión, contención e asimilación. Apesar de que se pode ver unha tendencia xeral da primeira á terceira, estas categorías non

son mutuamente excluíntes.

Exclusión

Desde que chegaron a Europa occidental nos séculos XIV e XV, os roma/ciganos foron considerados como intrusos, aparecendo de repente nas sociedades xusto cando o estado intentaba organizá-las e controlá-las. As comunidades nativas tiñan uns horizontes limitados, e ante estes recién-chegados reaccionaron con desconfianza, medo e rechazo. Apesar do seu pequeno número, o campesinado, a Igrexa e os grémios tomaron medidas contra os roma/ciganos. Este rexeitamento, ao principio localizado, pronto se converteu nunha cuestión de estado, coa aprobación de edictos reais condenando e desterrando os roma/ciganos baixo pena de castigo corporal.

Exemplos da política de exclusión abundan. Na Franza, en 1504, Louis XII desterrou a todos os roma/ciganos. Á altura de 1510 o castigo para quen desafiara o desterro era a morte na forca. Posteriormente prohibiuse calquer xuntanza de máis de tres ou catro roma/ciganos, e máis tarde, a partir de 1647, o simple feito de ser un “boémio” constituía un crime castigado co envío ás galeras. En Alemaña, a partir de 1496, o parlamento denunciou continuamente os roma/ciganos como traidores á cristiandade, espías dos turcos e portadores da peste. Acusados de bandoleirismo, bruxería e rapto de nenos, podían ser asasinados impunemente. En 1721 o emperador Carlos VI ordenou o extermínio dos varóns romaná/ciganos adultos, mentres ás mulleres e nenos se lles cortaba unha orella. En 1725 Federico Gilmer I condenou á morte a calquer rom/cigano, home ou muller, maior de 18 anos apresado en territorio prusiano. En Italia, entre 1506 e 1785, aprobaron-se 147 leis en contra dos roma/ciganos (ou sexa, unha cada 1,9 anos).

Nos Países Baixos, o rexeitamento foi total. Desde o século XVII até principios do XVIII organizaron-se cazas de roma/ciganos (*heidenjachten*: cazas de pagáns). O mesmo aconteceu en Suíza e noutros lugares. Ás veces estas cazas (normalmente populares, con orden de disparar ante calquer resistencia) eran asuntos militares altamente organizados coa participación da infantaría, a cavalaría e a policía. Institucionalizaron-se recompensas pola captura de roma/ciganos, o que orixinou a aparición de cazadores de roma/ciganos. Do mesmo xeito, en Veneza, un texto que data de 1692 ofrece unha amnistía aos convictos condenados a máis de 10 anos de traballos nas galeras, coa condición de que se dedicaran á caza de roma/ciganos. O mesmo acontecía en Escandinavia.

RROMA

4 -shtar-

Apesar de os roma/ciganos estaren perfectamente identificados, os documentos legais históricos nunca os definiron. A imaxe estereotipada que se presenta nestes textos nunca pretendeu a exactitude nen a imparcialidade; ao contrario, subliñaba-se deliberadamente a imaxe negativa para apoiar e xustificar as medidas represivas. O simples feito de ser roma/cigano consideraba-se suficiente para condenar tanto o individuo como o grupo. Acusaban-os de "viviren como boémios", e sempre se sospeitaba o peor mesmo cando nada fixeran. Como escribiu un xuíz a principios do século XIX:

"Non teño provas de accións criminais levadas a cabo por esta xente, mas a súa situación é tal que non poden menos que estar tentados a levá-las a cabo se se presenta a ocasión. [...] Non poden menos que ser perigosos."

Hoxe en día os termos da fala cotiá, cancións, etc, que asocian os roma/ciganos con todo o que sexa negativo ("roubar" ou "ser suxo como un cigano") van da maíor coa política oficial.

Contenzón

Nunha política de contenzón, é dicir, de integración obrigatoria polo xeral violenta dos roma/ciganos na sociedade "estabelecida", mantén-se o obxectivo de facer os roma/ciganos invisíves, mas en vez de facé-lo apartando-os xeograficamente, agora fai-se socialmente, encerrando e dividindo o grupo, que ten entón que adaptar-se ao resto da poboación ben por medio dunha absorción total ben volviendo-se "socialmente útil". Así, a pena de morte para os reincidentes substituíu-se por unha condena ás galeras, cando nestas cumprian escravos, e máis tarde pola deportación ás colonias ou traballos forzados. O exemplo máis extremo de contenzón tivo lugar en Romanía, onde desde o século XIV o estado, o clero e a nobreza posuía os roma/ciganos como escravos: as familias vendían-se en subastas, as parellas casadas eran separadas, os nenos vendían-se a patróns diferentes ou se daban como regalos. A abolición desta escravitude en 1865 orixinou unha das máis importantes migracións dos roma/ciganos.

Desde finais do século XV tamén funcionou en España unha política de contenzón. Os roma/ciganos tiñan que topa oficio e patrón, e os seus movementos estaban restrinxidos. As medidas implementadas repetidamente durante os séculos seguintes demostran o inquebrantábel desexo político de integrar á forza na sociedade española os roma/ciganos. Acudía-se ao desterro só como castigo alternativo para quen se resistira a integrar-se, e o envío ás galeras ou ás minas de mercurio pronto o substituíu. Pronto se ilegalizaron, un a un, reunións, viaxes en grupos de tres ou máis, "hábitos e costumes ciganos", ocupacións tradicionais, e por último a lingua e a mesma palabra "gitano". Controlaba-se estritamente a residencia, que estaba limitada a 41 zonas permitidas. En 1717, aumentou-se a 76, permitindo un máximo de unha familia romani/cigana por cada 100 habitantes, e non máis de unha familia

por rua. Tropas armadas daban batidas no campo en busca de calquer roma/cigano que vivira fora destas zonas permitidas. En 1749 fíxose unha xigantesca redada; sen embargo, moitas das instalacións, en especial os cárceres, eran insuficientes para acoller tanta xente, e os roma/ciganos foron liberados pouco a pouco, un proceso que non se completou até 1765. Despois, en 1783, Carlos III promoveu unha lei extremadamente detallada (44 artigos). O preámbulo é un perfecto resumo da ideoloxía que acompañaba esta política:

"Declaramos que aqueles que se chaman ciganos non o son por orixe ou natureza nen proceden de perniciosa estirpe. Tomando isto en consideración, ordenamos que todos e cada un han de cesar de practicar a lingua, os costumes e a forma de vida nómada que seguiron até o presente. O rei dá un período de graza de 90 días, para que todo vagabundo se instale 'e abandone os costumes, lingua e hábitos dos mencionados ciganos baixo pena de seren marcados cun ferro candente. E aplicará-se a pena de morte sen remisión a aqueles que reincidan'."

Os "mencionados ciganos" tiñan así 90 días para negar-se e transformar-se completamente, cambiando a súa lingua e comportamento.

De entre outros numerosos exemplos, vale a pena mencionar a política levada a cabo por María Teresa de Áustria e continuada polo seu fillo Xosé II. A través dunha serie de ordes legais, prohibíron-se ou regularon-se o nomadismo e os costumes, lingua e oficios dos roma/ciganos. Arrebatában-se-lle os fillos ás familias para educá-los en fogares nativos. Dentro do ámbito da política de contenzón, moitos estados recomendaron, e en ocasións puxeron en práctica, retirar-lle os fillos e fillas aos roma/ciganos. Un dos casos máis importantes en anos recentes aconteceu en Suíza onde, de 1926 a 1973, a organización de beneficencia Pro Juventute lles retiraba os fillos aos roma/ciganos para instalá-los en institucións até que alguén os adoptaba ou acollía alguén. As autoridades apoiaban estas accións.

Asimilación

Na segunda metade do século XX saltaron a primeira plana ideas humanistas. Puxo-se fin ao castigo corporal e á coacción física, ilegalizando a escravitude, a retirada dos fillos e fillas das familias e as imposicións e restricións indiscriminadas. Ao mesmo tempo, adoptouse un novo modelo de sociedade cada vez máis tecnocrático. Estas dúas tendencias unen-se para transformar a política de contenzón nunha política de asimilación, que se caracteriza por ter o obxectivo de absorber os roma/ciganos, agora redefinidos como inadaptados con dificultades sociais e psicolóxicas. De novo as cuestións culturais se transforman en "problemas sociais".

A implementación desta política xeral adopta moitas formas. Primeiro, exerce-se un control por medio dunha multitude de regulamentos detallados que afectan directamente cada aspecto da vida dos roma/ciganos: as viaxes, paradas e campamentos, o estatus legal,

Ciganos, ou roma, acampados nunha zona de Romanía

RROMA

5 -pandy-

o exercicio de oficios artesanais e itinerantes, a recolección de chatarra, etc. Os diferentes elementos destes regulamentos nos sempre son legais nen constitucionais, especialmente os que se refiren ao estatus legal da persoa cando se define negativamente ou os que tratan os roma/ciganos ou a xente nómada como grupo non diferenciado (é dicir, cando sofren desaloxos inmediatos ou outros tratos discriminatórios).

Alguns elementos desta política poden entrar en mútua contradición: por exemplo, a lexislación que limita a durazón e a ubicación da estancia nas zonas urbanas contradice a obriga legal de que os nenos acudan á escola. Estas medidas reforzan os seus efectos negativos: unha persoa que se ve forzada a trasladar-se con demasiada antelación, ou asentar-se en más condicións, perde as súas fontes de ingresos, impedindo-lle adaptar-se ou tomar iniciativas. Estas prácticas ilegais, levadas a cabo pola forza e con ameazas, prosperan pola ignorancia dos roma/ciganos dos seus dereitos legais.

É interesante mencionar o xeito selectivo no que se aplican moitas leis aos roma/ciganos. Por exemplo, as leis que controlan o estacionamento de caravanas en zonas edificadas aplican-se de maneira diferente dependendo de se as caravanas pertencen a traballadores dun solar en obras, a turistas ou a roma/ciganos, mesmo se estes últimos están traballando ou viaxando como turistas nese momento. Noutras palabras, o só feito de ser rom/cigano, e ser identificado como tal, provoca un trato discriminatório apoiado pola lei.

En canto á lexislación, desenvolveu-se un novo enfoque que, en moitos estados, consiste case exclusivamente de asistencia social. Estas políticas sociais, inspiradas no asimilacionismo, lle conceden un papel importante ao traballo social e a diferentes corpos oficiais e voluntarios criados para, mas non por, os roma/ciganos. Deste xeito o control fai-se máis humano, ao tempo que máis rigoroso, e, dentro da política xeral de absorción, tende-se cara á “normalización” do que se ve como marxinal ou anormal. Este control pode actuar como barreira ante a verdadeira axuda que, se se administra segundo as realidades sócio-culturais dos roma/ciganos, podería axudá-los a adaptaren-se con éxito ás novas situacións.

3. Da indecisión á inovación?

Empeza-se a recoñecer o fracaso das políticas de asimilación.

Novos conceptos como “educación intercultural” emerxen, difúndense e, pouco a pouco, con vacilación, convértese en realidade. Outro acontecemento político moito importante foron as convulsións sociais na Europa central e do leste nos anos noventa, que provocaron unha desestabilización xeral e, para os roma/ciganos, un maior deterioro da súa situación. Nun número de estados, no leste e no oeste, os políticos e o público utilizan unha vez máis os roma/ciganos como chivos expiatorios.

O obxectivo en moitos estados é a “integración social” dos roma/ciganos. Mas este obxectivo é ambíguo, e levá-lo a cabo implica moitas dificultades. Non é a integración, no sentido sociolóxico do termo, o primeiro paso cara á asimilación? Non é esta simplemente unha nova formulación, “politicamente correcta”, que ten a vantaxe de ser vaga e aberta á interpretación e manipulacións?

Sexa cal sexa a política adoptada con respecto aos roma/ciganos, sempre haberá dúas cuestións inseparables e fundamentais: a primeira é o recoñecemento da cultura, a lingua e o modo de vida, e a segunda, asegurar que os cidadáns romané/ciganos de calquera estado desfruten de todos os beneficios das leis que protexen os seus dereitos como grupo común e como individuos.

* Jean-Pierre Liegeois é director do Centro de Estudos Ciganos da Universidade René Descartes, París. Nicolae Gheorghe é un sociólogo rom romeno. Texto tirado de *Minority Rights Group International* 95/4, 1995 e traducido por A. Pagán.

¹ Os autores usan a denominación “roma/ciganos” para a multitude de grupos étnicos coñecidos como “ciganos”, “roma” ou “travellers” (“itinerantes”, predominantemente de orixe europea: woonwagenbewoners, mincéiri, jensisch, quinquis, resende, etc), por deferencia á familiaridade, por un lado, e á auto-denominación polo outro.

OS CIGANOS EN ESPAÑA

Agustín Vega Cortés *

Ao principio da súa chegada á Península Ibérica [a principios do S XV], os ciganos son ben acollidos. Vivían con liberdade e non só non era rexeitados, senón que os camponeses e aldeas miraban-os con simpatía e comerciaban con eles. As súas habilidades artesanais e a súa facilidade para entreter e divertir eran apreciadas.

É que a sociedade que os ciganos topan á súa chegada era moito distinta da que despois se conformou co fin da reconquista e a conseguinte unificación dos reinos de Castela e Aragón. A hexemonía do cristianismo acaba coa convivencia máis ou menos harmoniosa e pacífica entre diversas culturas e relixións (xudeus, árabes e cristáns) que é substituída polo fanatismo e a represión.

Xa non hai lugar para a tolerancia, xa non se acepta os que pensan, falan, visten ou se comportan de xeito diferente. Así, no nome da fe, os Reis Católicos e a Igrexa a través da súa “policía política”, a Inquisición, poñen en pé os que foron até hai pouco os pilares ideolóxicos das clases dirixentes españolas: “Un único e absoluto poder

político, unha única relixión, unha única lingua, unha única cultura e por conseguinte unha única maneira de ser e sentir”.

Nesta situación, os ciganos aparecen entón como xente perigosa, difícil de domesticar e controlar. A súa maneira libre de vivir e o seu apego aos seus propios costumes e tradicións non só non encaixaban na sociedade férrea e homoxénea que pretenden os Reis Católicos e os seus sucesores, senón que eran mau exemplo para uns camponeses e aldeas reducidos todos á categoría de vasallos, máis ou menos resignados a vivir baixo o peso da cruz e a espada, identificadas entre si como unha única cousa. [Nunha sociedade feudal, cunha poboación ligada á terra, explícase a persecución dun pobo que se nega a fixar-se á terra e deber-se a un señor.]

A partir de aí, comeza a represión política contra o noso pobo que durou até hoxe.

Unha represión sen límites

Di o historiador George Borrow que “quizá non haxa un só país no que se teñan feito máis leis con miras a suprimir e extinguir o nome, a raza e modo de vivir dos ciganos como España”.

Un conxunto de leis, disposicións reais e decretos que inauguran os Reis Católicos con unha pragmática datada en Medina del Campo en 1499 que di:

“Ordenamos aos exipcianos que andan vagando polos nosos

RROMA
6 -shov-

O cambio de actitudes fronte aos ciganos pasa hoxe por proxectos concretos e medidas legais que deven asumir o movemento cidadán solidario e os partidos políticos democráticos. Proxectos que pasan en primeiro lugar polo desenvolvemento dunha nova política social que conteña un conxunto de medidas útiles, tanto nas súas consecuencias específicas como para situar a cuestión cigana nunha dimensión distinta á habida até agora.

Quero expor aquí algunhas propostas que hoxe en día son asumidas pola maioría das organizacións ciganas e que non son mais que aplicacións da nosa Constitución. Medidas tendentes á eliminar os obstáculos que impiden a igualdade real para a comunidade cigana:

- Criación dunha Fiscalía Xeral para delitos de racismo, coa misión específica de actuar, ben de oficio ou por solicitude da parte interesada, en todos aqueles casos nos que se podan sentir agredidos os dereitos dos individuos ou grupos en razón á súa pertenza a unha minoría étnica.

- Criación dunha Oficina de Defensa da Minorías Étnicas, adxunta ao Valedor do Povo.

- Inclusión nos libros de texto de todos os niveis educativos dos elementos históricos e sociais que proporcionen aos estudantes un coñecemento obxectivo e serio da presenza da comunidade cigana na sociedade española.

- Deseño dun plano de erradicación do chabolismo nun prazo máximo de dous anos, a partir dunha nova política de vivenda para eses colectivos chamados marxinais radicalmente distinta á seguida até agora.

- Inclusión dunha representación das asociacións ciganas no Consello Económico e Social.

- Promover desde o goberno o compromiso de todos os medios de comunicación de non mencionar nas súas informacións a orixe étnica ou racial das persoas en contextos pexorativos ou que podan favorecer prexuízos da sociedade con respecto a determinados grupos.

- Criación en TVE dun programa semanal dedicado ás minorías étnicas, co obxectivo de eliminar os prexuízos e os estereotipos e que axude á convivencia entre todos os cidadáns.

- Elaboración e posta en marcha dunha campaña pública de sensibilización cidadá que proxecte unha imaxe digna e respetábel da comunidade cigana como cidadáns deste país.

Barcelona, 13 de febreiro de 1997

A LEI ROMANI*

Introdución

O sistema legal romanó non só protexe os roma das ameazas externas e internas, senón que tamén funciona como un código que organiza a sociedade romani. En particular, a lei romani evolucionou para illar os roma da sociedade anfitrión. Os trámites e a terminoloxía son principalmente os usados polos roma da Europa central e oriental.

As fontes romaná continuamente reafirman a superioridade do seu sistema legal, destacando os tres elementos seguintes: (1) a lei romani actúa como forza coesiva que protexe os intereses, dereitos, tradicións e peculiaridades étnicas dos roma; (2) a lei romani é máis democrática que outras leis porque non discrimina os individuos que non teñan poder económico ou influencias; e (3) debido a que a lei romani mantivo a súa forma básica, apesar de que métodos de castigo máis antigos foron substituídos polo desterro ou o ostracismo social, debe de ser máis perfecta que outras leis, que parece que continuamente sofren cambios.

A lei romani é un todo independente e non pode incorporar normas dun sistema legal foráneo. Ao igual que o sis-

tema legal gajikano é insular en todo o que á *romaniya* se refire. Mas ao contrario dos gadje que non saben nada da *romaniya*, os roma están obrigados a coñecer a lei gajikani.

Apesar de que a *romaniya* ten aspectos sagrados que inducen aos roma a vivir aspirando a un estado de pureza e a prevenir a contaminación, non avoga pola imposición dos seus valores aos non roma. O obxectivo principal é acadar un estado de equilibrio, ou *kintala*, que compraza os espíritos dos antepasados, ou *mulé*. A conversión dos gadje non tería moito sentido xa que nen eles nen os seus antepasados pertencen ao mundo romanó.

Cada grupo de roma pode determinar a súa propia forma de mediación. Podemos identificar catro asociacións ou grupos primordiais: a *natsia*, ou nación; a *kumpania* (plural *kumpaniyi*), alianza socio-económica de familias non necesariamente da mesma *natsia* mas si da mesma área xeográfica; a *vitsa* ou clan; e a *familiya* ou familia individual. Cada unidade asociada toma parte na administración de xustiza, comezando pola máis pequena, a *familiya*, que resolve informalmente pequenas disputas, até as máis

grandes cunha maior formalidade.

Cada comunidade é liderada por un xefe, un home escollido pola súa idade, experiencia e sabedoría. Algunhas tribos romaná lle chaman *rom baró* (grande home). O xefe dunha comunidade romani é un home que inspira respecto pola súa forza e intelixencia, cuxa propia vida é un exemplo para os outros roma. A miúdo, sabe ler e escribir. Resolve disputas menores baseando-se no seu discernir maduro, e os demais membros da comunidade acatan as súas decisións. Sen embargo, se o asunto a tratar é algo serio, como roubo, adultério, actos de violencia física ou disputas complexas entre dúas partes, convócase un tribunal, chamado o *kris*, que é a forza moral máis importante da vida romani.

Divano

Cada xefe resolve os conflitos diarios internos á comunidade. Cando surxe un conflito entre roma de diferentes *vitsi* ou *kumpaniyi*, pode-se reunir un *divano*. Un *divano* é unha reunión informal na que os xefes dos diferentes clans intentan mediar nunha disputa, sen a presenza das partes. O desprezo ostensible das recomendacións dos xefes pode costar-lles o respecto da comunidade.

Se a disputa non se pode arranxar amistosamente nun *divano*, é

RROMA

13 -deshutrin-

necesario un *kris romani*.

Krisnitoria

Os anciaos das tribos reunen-se para elixir un ou mais homes que fagan de *krisnitoria* ou xuíces. O demandante pode escoller o xuíz que presida o seu caso, e o demandado ten o dereito de vetar esa escolla. O *krisnitori* ou xuíz rodeia-se de membros do consello do *kris* que fan de xuíces asociados. Polo xeral o consello está formado por cinco ou seis homes de ambos lados, normalmente os mais anciaos. Os membros do tribunal son os homes mais respeitados e sábios do momento, dos cais o maior preside as audiencias. Nunca se inclúen mulleres.

O costume permite e alenta a participación da audiencia, cuxos membros poden expresar os seus puntos de vista, mesmo se non son chamados como testemuñas.

As leis non están escritas nen codificadas, senón que pasaron oralmente de xerazón a xerazón, o que non impide que sexan vinculantes. Os roma interpretan as leis segundo os costumes contemporáneos. A oralidade da lei permite un alto grao de flexibilidade. Sen embargo, comparte-se a nozón de que a lei está claramente definida. Poucos se atreven a desafiar esta idea. A estrita observancia da lei explica en parte a continuada coesión dos roma apesar da súa persecución e emigración forzosa.

Kris romani

A convocatória dun *kris* é un acontecemento da maior importancia na vida romani. A parte agravada é quen ten que solicitá-lo, e ten lugar nunha *kumpania* neutral. Os demandados e os demandantes deben representar-se a si mesmos. Están prohibidos os avogados. Se a presunta vítima é anciá, enferma ou mui nova, o parente masculino mais cercán presenta o caso ante o *kris*. Nalgun caso, o clan en pleno pode actuar como demandante.

Antes non podían acudir as mulleres, a menos que foran chamadas como testemuñas. Agora acepta-se que toda a familia estexa presente para apoiar á vítima. As testemuñas poden falar libremente sobre caso. En asuntos delicados, como o adultério, poden-se excluir o público e as testemuñas.

Nun *kris* só se pode falar romanés, que adopta unha oratoria (xiria legal) que difire do romanés coloquial. Pode-

se forzar a sinceridade por meio dun xuramento que invoca o poder máximo dos mortos, ou *mulé*. Só o xuíz decide a culpabilidade e o castigo.

O comportamento anti-social pode resultar en sanzóns legais, incluíndo unha sentenza de *marimé* (impuro, desonrado; no sentido legal, socialmente rexeitado, desterro). Ademais de existiren fortes tabus contra a explotación ou roubo doutros membros da comunidade romani, os roma consideran a violencia contra e a asociación non comercial con os gadje como crimes contra a sociedade romani, e polo tanto *marimé*. O *marimé* pode retirarse se a parte ofendida concede o seu perdón, co paso do tempo, o mediante outro *kris romani*. A readmisión na sociedade romani é causa de celebración.

Os casos de divórcio son complexos. Mesmo hoxe, moitos matrimonios, que poden non ser legais segundo a lei gajikani, arranxan-se pagando á familia do noivo un prezo pola noiva. Se o matrimonio acaba en divórcio, o *kris* determinará que cantidade hai que devolver á familia do noivo.

Os grupos dividen o territorio en unidades económicas. Se hai conflitos territoriais, o infractor recibe un aviso, e se reincide pode ser condenado a *marimé*.

O xuíz declara o veredicto en público. Se o acusado é declarado inocente, fai-se unha celebración e un xuramento de paz. A decisión do *kris* é inapelábel e vinculante. Mesmo en países como España ou os EUA, nos que os expertos gajikane consideran que os roma están semi-asimilados, o veredicto dun tribunal estatal oficial non é definitivo: aínda se convocará un *kris*. Alén da súa función xudicial, o *kris* cumpre o papel de manter os costumes do pobo romanó.

Castigo

A pena de morte, antes unha opción aceptábel, é descoñecida hoxe en día. As sanzóns mais comúns son as multas, o castigo corporal e o desterro. O pago da multa (*glaba*) recai sobre a linaxe do infractor. O castigo corporal, raramente utilizado hoxe en día, usaba-se só en casos de infidelidade da esposa.

Non hai cárceres nen verdugos na comunidade romani. A simple prisión e coñecemento da comunidade asegura

o cumprimento do veredicto. Só en casos raros, cando os roma teñen problemas para facer cumprir unha sentenza do *kris*, acúde-se ao sistema penal gajikano. A exoneración nun tribunal non romanó non borra unha condena previa no *kris*.

O *marimé*, a morte social, é permanente (en raras ocasións) en caso de crimes graves como asasinato. Unha persoa castigada con *marimé* non pode casar, e sen matrimonio non hai nen vida social nen económica na sociedade romani. Se morre, ninguén a enterrará, e ninguén lle fará un funeral.

En caso de roubo, a vergoña pública e o desterro chegarán ao seu fin cando o infractor compense á vítima. O *kris* pode impoñer unha especie de "traballo social" ao rom *marimé*, facendo-o traballar sen soldo para compensar á sociedade romani. Delitos castigados con *marimé* poden ser a familiaridade cos gadje ou o impago de dévedas.

* Tirado de *The Patrín*, 1997. Traducido por A. Pagán.

I SHIB RROMANI

A lingua romani (*i shib rromani*), tamén coñecida como romanés ou romanó, naceu hai máis de mil anos no norte da India, no Panjab, de onde se cre que os roma son orixinarios, e lugar que abandonaron en sucesivas vagas a partir do século X. A súa orixe está no sánscrito, e hoxe en día conta con moitos dialectos, todos os cais conteñen un léxico común usado por todos os roma. É precisamente a súa lingua (ao observar-se a semellanza co sánscrito, o maharate ou o panjabi) o que permitiu que se establecese con certeza a orixe india do pobo rom. É a lingua romani, xunto coas leis

RROMA

14 -deshushtar-

MANIFESTO DAS MULLERES CIGANAS

Sevilla, maio de 1994*

Con ocasión do “Primeiro congreso cigano da Unión Europea” tivo lugar unha reunión paralela de mulleres romaná/ciganas, seguindo unha proposta de Jovhanna Bourguignon (Franza), Ana Giménez (España), Mary Moriarty (Irlanda), Carmen Carrillo (España) e Sinando Kali (presidente da Asociación de mulleres ciganas). Estas mulleres aprobaron por unanimidade a seguinte declaración.

As mulleres ciganas, reunindo-se con ocasión do “Primeiro congreso cigano da Unión Europea”, preocupadas pola condición das mulleres ciganas na Unión Europea, e en particular polos problemas asociados á educación e escolarización dos seus fillos e fillas, chegaron ás seguintes conclusións:

Dada a gravidade da situación social, educativa e cultural das mulleres ciganas e dos seus fillos e fillas, constatamos a necesidade de:

1. A instauración de medidas urxentes no campo político, social e económico co obxectivo de eliminar a pobreza, a marxinalización e a discriminación étnica.

2. O apuntalamento e desenvolvemento de medidas no campo da educación para que as nenas e os nenos dispoñan das mesmas oportunidades educativas, un *sine qua non* para a súa adaptación social, e para a súa aceptación como cidadáns de pleno dereito da Unión Europea.

3. A capacitación das mulleres ciganas para que adopten e desenvolvan o papel cultural e os valores tradicionais definidos pola cultura cigana, mesmo en contextos nos que se restrinxen tais expresións.

Cremos que:

Un dos maiores problemas aos que, como mulleres ciganas, nos enfrentamos é a baixa auto-estima. Temos a necesidade urxente de fortalecer a nosa conciencia do noso

próprio valor e a nosa capacidade para resolver os nosos propios problemas.

Non hai dúbida de que tal conciencia persoal incidiría na nosa conciencia social, educativa, política e cultural. Tamén nos levaría a asumir unha actuación social e educativa por nós mesmas.

Por todo isto propomos:

1. Manter reunións de mulleres ciganas a nivel europeo, co obxectivo de analizar os problemas políticos e educativos aos que nos enfrentamos;

2. Promover a formación de redes de coordinación de programas de comunicación e sócio-educativos entre as mulleres ciganas;

3. Para acadar isto, propomos a creación dunha infraestrutura de comunicación e coordinación a nivel europeo, establecendo-nos como grupo de reflexión, opinión e acción no que podan participar as mulleres ciganas da Unión Europea e doutros países.

Por último [...] pedimos que se poña fin á expulsión de homes, mulleres e nenos ciganos dun país a outro, dunha rexión a outra, dun povo a outro; esta situación traumática está dificultando o desenvolvemento social, cultural, educativo e humano do noso povo.

En consecuencia, e sendo plenamente conscientes da importancia da educación intercultural (a base para unha coexistencia entre ciganos e non ciganos) facemos un chamamento á Comisión Europea, aos diferentes ministerios e ás organizacións internacionais, nacionais e locais para que nos apoiem e asistan na busca destes obxectivos.

* Tirado de *Minority Rights Group International* 95/4, 1995.

romaná, as tradicións, os costumes e as expresións artísticas romané, o que conforman a cultura dos roma e a súa identidade como povo.

Tendo en conta as variantes lingüísticas, podemos dividir os roma en tres grandes grupos: os **domari** de Oriente Médio e Europa oriental, os **lomavren** de Europa central e os **romané** de Europa occidental. Sendo durante moitos séculos unha lingua unicamente oral, non existe hoxe en día unha ortografía romani universal. Para solventar esta situación, a Comisión Lingüística da Unión Romani Internacional está a traballar na elaboración dunha normativa común. A literatura romani escrita está formada en primeiro lugar pola transposición por escrito da tradición oral. Algúns escritores romané escriben en linguas europeas (como o novelista Mateo Maximoff, que escribe

en francés), mas está-se a desenvolver unha literatura en romanó que comeza a ser apreciada, e que reflicte a rica tradición oral deste povo.

Os roma españois, portugueses e do

sul da Franza son os que peor coñecen o romanó, que foi desaparecendo coa sedentarización e coa falta de medios para poder cultivá-lo. Isto non quer dicir que a ignoren totalmente, senón que o seu uso é cada vez máis reducido. O escritor e político Juan de Dios Ramírez-Heredia acuñou o termo *romanó-kaló* para denominar a variante ibérica do romanó. O *kaló*, segundo Juan de Dios, non é máis que un conxunto de palabras de orixe romani que conservaron os roma ibéricos, e que integran na súa fala a unha sintaxe, fonética e gramática españolas. O *romanó-kaló* sería unha proposta de variante normalizada, que intentaría reintegrar-se no romanó universal rexeitando no posíbel a influencia do castellano.

A. Pagán

RROMA

15 -deshupandy-